

Arnob Chakrabarty is journalist en redacteur bij de NPS en schreef over ontwikkelingssamenwerking voor *NRC* en *HP/De Tijd*.

Nies Medema (1964) is journalist, schrijver en oprichter van journalistiek bureau jongesla.org. Ze was drie jaar hoofdredacteur van *Inzet Magazine*. Beiden zitten in het bestuur van On File, onfile.eu, associatie voor gevluchte journalisten en schrijvers. In maart zijn zij gestart met de ontwikkeling van een trainingsprogramma voor journalisten in Bangladesh.

De armen zelf wordt niets gevraagd

Ontwikkelingssamenwerking heeft een probleem: er wordt vaak helemaal niet samengewerkt. En dat kost bakken vol met geld, want de samenwerking is vaak niet gericht op vragen uit het Zuiden maar op aanbod en prioriteiten uit het Noorden. Er zijn op dit moment 36 landen waarmee de regering 'samenwerkt'. Maar men vergeet daarbij een belangrijke en misschien wel de belangrijkste vraag: hoe krijgen we echt contact met het land of de samenleving met en voor wie we 'samenwerken'?

Hoogleraar Economie Mahbub Akash is verbaasd. We praten in de docentenkamer van de faculteit Economie van de universiteit van Dhaka, Bangladesh. Aan de muur achter hem hangen portretten van klassieke economen, van Adam Smith tot Karl Marx. Akash volgt ontwikkelingssamenwerking al 25 jaar op de voet. Hij hoort tot een groep intellectuelen in Bangladesh die van armoedebestrijding hun levensdoel hebben gemaakt. Hij publiceert veel in landelijke dagbladen, organiseert regelmatig seminars over ontwikkelingssamenwerking. Akash is verbaasd over het feit dat hij nauwelijks contact heeft met de professionals uit de wereld van ontwikkelingssamenwerking. Bijna elke westerse ambassade in Dhaka heeft een bureau met een paar deskundigen die van achter hun bureau hetzelfde doen als hij. Hij heeft ze diverse keren uitgenodigd voor een kopje thee, maar niemand komt. Zelf wordt hij nauwelijks benaderd door westerse ontwikkelingswerkers voor een consult, want de ambassades hebben immers hun eigen betaalde economen.

De zak met donorgeld

Het verhaal van Akash is geen unicum en geldt niet alleen voor Bangladesh. Het is echt niet zo dat donorlanden moedwillig niet luisteren naar mensen in het ontwikkelingsland. Er is geen kwade opzet, maar er is geen oprecht contact tussen de gever en de ontvanger, ze kennen elkaar nauwelijks, dat vormt de kern van het probleem. Ontwikkeling is een proces, geen product. Je kunt het niet exporteren als poedermelk of appels. Idealiter leer je in dat proces samen, de gever en de ontvanger.

Op basis van ervaringen en observaties kunnen we constateren dat ontwikkelingssamenwerking als geheel een probleem heeft: er

Iedereen kent het verhaal van de waterpomp die een jaar later ongebruikt werd aangetroffen

wordt meestal helemaal niet samengewerkt. Niet daadwerkelijk. We stellen het even gechargeerd: de donor zit op een zak met geld en het is de kunst om uit te vinden met welke toverwoorden uit die zak geld te laten stromen. Lokale initiatieven worden wel gehonoreerd, maar donorgeld kan door gebrek aan kennis van de omstandigheden behoorlijk ontwrichtend werken.

Een voorbeeld: een vrouwenorganisatie met een vestiging in het provinciestadje Inhaminga, Mozambique, was goed in het inzamelen van donorgelden. En de burgemeester van Inhaminga niet. Daardoor hadden de dames een snelle *four wheel drive* onder hun steeds dikker wordende derrières, terwijl de burgemeester van het stadje geen cent had om auto's te kopen voor de politie. Als er een misdaad werd gepleegd of als er een ongeluk gebeurde buiten het stadje moest de plaatselijke *Policia Rapido Intervencao* (de snelle interventie-politie) wachten tot ze een lift kregen om ter plaatse te geraken.

Ook in de vrouwengroep onderling ontstonden problemen toen het geld binnenkwam. De vrouwen die Engels spraken, hadden het beste contact met de donoren en konden op die manier het beleid en waar het geld aan moest worden besteed het best beïnvloeden. Sterker nog: bij het project was een Nederlandse pater betrokken en er werd gefluisterd dat wie het goed met hem kon vinden ook het best bedeeld was. Nu hoeft dat helemaal niet waar te zijn. Het gebeurt ook bij organisaties in Nederland dat de roddel en ruzie opkomt op het moment dat de eerste donorgelden binnenkomen.

Kun je daar als donor iets aan veranderen? Moet je dat willen? Misschien niet. Dat zijn immers interne problemen die intern opgelost moeten worden. Maar mogelijk had een Mozambikaanse ontwikkelingsexpert de donororganisaties hierop van tevoren kunnen wijzen, als ze naar haar hadden willen luisteren, en met de donoren kunnen bedenken hoe zowel de vrouwen te *empoweren* als de politiemacht te versterken die deze vrouwen toch moest helpen bij ongelukken of misdaden.

Ach ja, de waterpomp

Iedereen kent het verhaal van de waterpompen (in een willekeurig arm land) die daar met veel liefde waren neergezet door een organisatie, die ze een jaar later ongebruikt weer terugvond. Iedereen weet nu ook hoe dat kwam: de lokale bevolking voelde zich niet verantwoordelijk voor de pompen en nam het onderhoud ervoor niet op zich. Toch blijft het onbegrijpelijk, want ze hadden toch water nodig?

Wij begrijpen het ook niet. We kennen dat dorp niet, dat land niet, we kennen er niemand aan wie we het kunnen vragen. We

kunnen het wel vragen aan de mensen van het dorp, maar omdat we (nog afgezien van de taal) de sociale codes en structuren niet kennen, is het vrijwel onmogelijk om het antwoord op de juiste manier te interpreteren. Het is van belang wie het antwoord geeft, *hoe* het gegeven wordt en *waarom*. Maar als je dat niet kunt inschatten, is het antwoord betekenisloos. Het geeft je niet de informatie die je nodig hebt om te achterhalen waarom die waterpompen daar staan weg te roesten. Alleen al daarom is het ontwikkelen en onderhouden van contact met plaatselijke experts van belang. Het gaat verspilling van geld en menskracht tegen.

Twee extremen

Vanuit het rijke Westen gaan grofweg twee soorten hulpverleners naar het ontwikkelingsland. De ene groep gaat rechtstreeks werken voor een project en begeeft zich onder de allerswaksten, mensen die zich op de rand van de samenleving bevinden: gehandicapten, straatkinderen, krottenwijkbewoners, arme vrouwen op het platteland. Ze helpen mensen die ze noch qua kennisniveau, noch qua cultuur echt kunnen begrijpen of op hetzelfde niveau meepraten, met als gevolg dat ze blijvend werken met mensen met wie ze geen gelijkwaardige dialoog kunnen aangaan. Ze weten vaak niet dat er heel veel mensen in het land – intellectuelen, studenten, leraren, mensen uit de middenklasse – druk bezig zijn met hetzelfde als wat zij ook doen: armoedebestrijding, waterbouwkunde om maar eens twee voorbeelden te noemen.

De tweede groep gaat naar de hoofdstad van het ontwikkelingsland en werkt vanuit zijn kantoor op de ambassade of van een consultancybedrijf. Ook zij hebben nauwelijks contact met het maatschappelijke middenveld. De mensen die ze voor hun werk spreken zijn lokale ambtenaren, vertegenwoordigers van ngo's met wie ze een samenwerkingsverband hebben en een aantal lokale economen die op de loonlijst van de ambassade of van het consultancy bedrijf staan. Ze praten niet met andere deskundigen. Ze kunnen vaak de ontwikkelingen in het land ook niet via de media volgen, want ze kennen de taal niet. Mensen die ze buiten hun werk spreken zijn andere westerlingen op de tennisbaan van de Dutch Club. Het contact met het land blijft mede daardoor vluchtig en de kok, de bewaker en de dienstbode zijn de meest nabije kennissen onder de lokale bevolking.

De geboorte van het subsidienetwerk

Tot in de jaren tachtig waren de opvattingen in het Westen over ontwikkelingssamenwerking anders dan nu. Er gingen deskundigen, bijvoorbeeld ingenieurs, massaal naar ontwikkelingslanden om daar een paar jaar te 'helpen'. Maar toen kwam er een omslag: de mensen in arme landen moesten het zelf doen. We

moesten ons terugtrekken en op afstand kijken of onze gelden juist werden besteed. Hulpverlening is sindsdien in het Westen zakelijker en professioneler geworden. Er zijn geavanceerde systemen ontwikkeld voor evaluatie van projecten en voor het beoordelen van subsidieaanvragen. Tegelijkertijd is het contact tussen de hulpgever en de hulpontvanger verder en verder afgenomen. Maar wie zijn de 'mensen in arme landen' die het werk zelf moesten doen? In werkelijkheid is er in ontwikkelingslanden sindsdien een nieuwe groep mensen, of een nieuwe klasse ontstaan: mensen die westerse ambassades en hulporganisaties warm weten te krijgen voor hun projecten. Het is een aparte groep, bijna los van de samenleving waar ze in leven. Ze bemoeien zich niet met de politiek of met de mensenrechten van het land want dat is gevaarlijk voor hun project. Ze plaatsen zich samen met hun doelgroep, de allerarmsten, buiten de samenleving. Oneerbiedig gezegd: het is een internationaal subsidienetwerk, dat nauwelijks aansluiting heeft op de samenleving waar het voor bedoeld is.

Niet in beeld

De middenklasse van het ontwikkelingsland, de motor van elke verandering, komt vrijwel nergens in beeld. Leraren, middenstanders, studenten, ambtenaren zien op weg naar hun werk af en toe de *pajero* van de hulporganisaties voorbij razen. Ontwikkelingshulp is immers niet voor hen bedoeld, ze houden zich er dan ook niet mee bezig.

Dit gaat samen met het feit dat ngo's geen verantwoordelijkheid hoeven af te leggen in het land waar ze werken. Bijna elk ontwikkelingsland heeft een ministerie of afdeling over ngo-zaken maar er is tot nu toe geen mechanisme ontwikkeld om ngo's verantwoording af te laten leggen aan de bevolking, de overheid of aan de doelgroep. Ook niet via de media. De hulporganisatie heeft er vaak evenmin belang bij om hun project aan de grote klok te hangen in een land dat toch vaak onrustig is.

Spraakmakende rechtszaak

Muzaffar Ahmad is econoom en hoogleraar aan het Instituut van Bestuurskunde van de universiteit van Dhaka, en voorzitter van Transparency International Bangladesh (TIB), de Bengalese tak van de internationale organisatie tegen corruptie. Ahmed voerde jarenlang een spraakmakende rechtszaak tegen de grootste ngo ter wereld: Brac. De hulporganisatie met 90.000 werknemers, doet niet alleen aan liefdadigheid maar heeft ook talloze commerciële ondernemingen. Volgens Ahmad was de balans tussen deze twee verschillende activiteiten al lang zoek. Brac mocht van hem dan ook geen fiscale voordelen meer krijgen van een hulporgani-

Armen mogen niet klagen, die moeten dankbaar zijn met alles wat ze krijgen

satie en moest gewoon worden ingeschreven als een commerciële onderneming. Bengalese kranten schreven er regelmatig over en bijna iedereen in Bangladesh met een beetje interesse in ontwikkelings samenwerking volgde de zaak op de voet, maar de zaak ging volledig voorbij aan de deskundigen werkzaam bij de westerse ambassades. En dat terwijl Brac miljoenen euro's ontvangt van Europese niet-gouvernementele organisaties, gesteund door de regering, ook uit Nederland.

In de ontwikkelingslanden is weinig contact tussen samenleving en hulporganisaties. De donorlanden zelf hebben er vaak weinig middelen voor. De vertegenwoordiger van de donororganisatie vliegt af en toe naar 'zijn' land, controleert de boekhouding en brengt een bezoek aan een project, liefst in de buurt van vliegveld en hotel. De vertegenwoordiger heeft geen mogelijkheid om zelf onderzoek te doen naar het effect van het project. Hij moet het doen met de cijfers die hij van de partner aangeleverd krijgt. En als het lokale kantoor van Ernst & Young zijn handtekening zet onder het financieel jaarverslag, is de donor tevreden: het project is veilig en succesvol. Ontwikkelings samenwerking is hiermee verworden tot een spel tussen de donor, consultant en 'lokale partner'.

Wie hulp gaat brengen heeft een hulpbehoevende nodig. En zo'n hulpbehoevende mag niet klagen, die moet dankbaar zijn met alles wat hij krijgt. Dat is een groot en wezenlijk probleem van ontwikkelingshulp dat ook topeconoom William Easterly schetst: de echte afnemer van een ontwikkelingsproject is feitelijk niet degene aan wie hulp wordt geboden. Degene die de kwaliteit en het slagen van een project beoordeelt is de donor, het fonds dat het project heeft gefinancierd. De hulpbehoevendenden wordt in de regel niets gevraagd. Ook deze houding staat een oprecht contact in ontwikkelings samenwerking in de weg.

De ziel van ontwikkeling

Er zijn in elk land mensen die zelf projecten organiseren en hun ervaringen willen delen. 'Intermenselijk contact is de ziel van ontwikkeling,' zegt Suniti Chakrabarty, een ontwikkelingswerker in de Indiase stad Kolkata (voorheen Calcutta). Ze is daar een bibliotheek begonnen voor de vrouwen in haar buurt, arme vrouwen, die er in de opvoeding voor hun kinderen alleen voor staan. De vrouwen worden zich bewust van hun omgeving, van hun mogelijkheden om door te leren. Het allerbelangrijkste is echter het contact tussen de vrouwen. Suniti Chakrabarty noemt dat de ziel van ontwikkeling. De inspiratie die de vrouwen opdoen door met elkaar op te trekken en met elkaar te praten, de ideeën die ze uitwisselen, de praktische oplossingen die vaak ontstaan in gesprek met anderen, de energie die het geeft om echt samen erens de schouders onder te zetten, daar gaat het om. De vrouwen

Wat je gratis krijgt,
wordt niet altijd op
waarde geschat

van de bibliotheek zijn samen gaan sparen om kleine investeringen te doen, in bijvoorbeeld naaimachines. Ze konden een beroep doen op een startsubsidie. Nu verdienen ze geld. Zo kunnen ze er zeker van zijn dat hun kinderen naar school kunnen. En zo is er meer. Maar het begon met het contact, met het samenbrengen van de vrouwen.

Er is een mechanisme nodig dat aansluit op de werkelijke dynamiek van het land. De middenklasse en intellectuelen spelen daar noodzakelijkerwijs een grote rol in: ondernemers, wetenschappers, vakbondsmensen, ingenieurs, artsen, economen, studenten wellicht. Gras gaat niet groeien door er aan te trekken. Ontwikkeling komt niet van buitenaf maar van binnenuit. Het is ook niet zo dat ontwikkelingssamenwerking het hele concept van *ontwikkeling* hoeft te introduceren in landen die arm zijn. Er is al ontwikkeling. Met behulp van partnerschappen en netwerken kunnen *die* ontwikkelingen opgespoord worden die door samenwerking meer vrucht kunnen dragen.

Partijdigheid

We hebben een voorstel dat ons zo logisch voorkomt dat we ons afvragen of het niet al lang bestaat: een adviesraad voor elk land dat ontwikkelingsgeld ontvangt vanuit Nederland. Elke Nederlandse en plaatselijke ngo die een aanvraag wil doen kan bij hen te rade gaan. Alle projectaanvragen worden door hen beoordeeld. In die raad zitten deskundigen op het gebied van bijvoorbeeld economie, onderwijs en gender. De raad kan advies inwinnen van andere deskundigen.

Deze adviesraad bestaat uit mensen van de plaatselijke ambassades, maar overwegend uit experts uit het land zelf. De deskundigen hoeven in de huidige tijd waarin projectplannen per mail in luttele seconden de wereld over kunnen, niet per se te wonen in het land waar de projecten of programma's georganiseerd worden. Het kunnen bijvoorbeeld ook nieuwe Nederlanders zijn, afkomstig uit het betreffende land. Of mensen met ervaring in het opzetten van projecten met dat specifieke millenniumdoel in andere landen. Veel vluchtelingen- of migrantenorganisaties werken al aan ontwikkeling in hun geboortelanden. Zij hebben veel ervaring en kunnen deze gebruiken om andere projecten te beoordelen. Vaak bestaat er twijfel over (mogelijke) partijdigheid van vluchtelingen of migranten. Daarom is het zaak bij de gemeenschappen advies in te winnen over geschikte kandidaten. De 'ontvangers' zouden, samen met lokale en externe deskundigen een project moeten (kunnen) evalueren. En die evaluatie zou als basis moeten dienen voor een eventueel vervolgproject. De 'ontvangers' van projecten zijn immers de echte klanten. Door te leren verstaan waarmee zij echt geholpen zijn, verbeter je de kwaliteit van je werk. Misschien willen ze je dan wel zelfs betalen

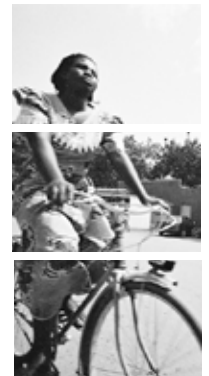
voor je werk, omdat je iets te bieden hebt wat ze graag willen hebben. Wat je gratis krijgt, wordt niet altijd op waarde geschat.

Dezelfde problemen, andere oplossingen

Een ander voorstel is het ontwikkelen of uitbreiden van partnerschappen tussen mensen met dezelfde interesses, specialismen en vakgebieden uit het donorland en het ontwikkelingsland. Een groot voordeel van partnerschap met intellectuelen en professionals in een ontwikkelingsland is dat zij vaak het netwerk hebben dat de ontwikkelingswerker ontbeert. Zij kennen de codes, weten hoe ze contact moeten leggen met andere bevolkingsgroepen die moeilijker bereikbaar zijn. Juist de armen spreken geen Engels of een andere internationale taal, juist de armen weten niet hoe ze aanspraak moeten maken op fondsen die juist voor hen bedoeld zijn. Onafhankelijke deskundigen, zoals hoogleraren en journalisten, kunnen onderzoek doen (of hebben dat vaak al gedaan). Ze volgen de economische ontwikkeling van een land al jaren op de voet, kennen de sociale structuur en weten hoe ze mensen moeten benaderen. Het is voor ontwikkelingswerkers ondoenlijk om in korte tijd in een vreemd land overal de weg te kennen en alle sociale codes te absorberen. Het ontwikkelen van partnerschappen zou daarin een grote stap vormen. En die partners zouden op hun beurt weer een ander netwerk onderhouden, waardoor ontwikkeling als een olievlek zou kunnen uitbreiden.

Partnerschappen ontwikkelen gebeurt al. Het betekent niet dat er nooit meer fouten worden gemaakt. Of dat collega's uit verschillende landen elkaar vanzelf begrijpen, maar je hebt tenminste een aantal punten waarop je elkaar vindt. Daarmee vallen de verschillen niet weg, maar ontstaat een reële mogelijkheid om van elkaar te leren.

Een voorbeeld: een Nederlandse organisatie die streed tegen huiselijk geweld had een Oost-Europese zusterorganisatie gevonden en werkte daar sinds een aantal jaar mee samen. De Nederlandse vrouwen haalden geld op om de zusterorganisatie de mogelijkheid te bieden een meerjarenplan te ontwikkelen. De dames in Oost-Europa gaven het geld uit aan een folder om uit te delen. Enig probleem was dat de organisatie op het punt stond te verhuizen en het adres op de folder niet meer klopte. Teleurstelling aan beide kanten. De Nederlandse vrouwen dachten vanuit hun eigen stabiele situatie aan de toekomst, de Oost-Europese vrouwen wisten dat alles morgen weer anders kon zijn en gaven het geld daarom meteen uit. Het liefst aan iets tastbaars. Na dit incident wisten beide organisaties veel beter wat ze wel en niet van elkaar konden verwachten. Het doel van beide organisaties bleef hetzelfde: ervoor zorgen dat huiselijk geweld werd aangepakt en mishandelde vrouwen een veilige plek bieden. Deze zusterorganisaties hadden in elk geval geleerd dat dezelfde

Partnerschap

problemen op een andere plek anders worden aangepakt. En dat is in een wereld waarin iedereen steeds meer met elkaar te maken heeft, alleen al door de globalisering van de economie en productie, maar ook door alle technische verbindingsmogelijkheden, geen overbodige luxe maar een dwingende noodzaak voor ontwikkeling.